

ARCKÉPEK A MAGYAR SZOCIALISTA IRODALOMBÓL

Szerkesztette: Illés László. Bp. 1967. Kossuth K. 434 l.

Hasznos és szép vállalkozás volt ez a kötet. A magyar szocialista irodalom jelentősebb alakjaival foglalkozó tanulmányokat találhatja benne az olvasó. E tanulmányok egy része szakfolyóiratban, szakértők számára készült akadémiai kiadványokban napvilágot látott ugyan már, de újra közzétételük távolról sem mondható feleslegesnek. Részen azért, mert szakfolyóirataink és szakkiadványaink még nem forognak a szélesebb olvasó közönség kezében, másrészt pedig azért, mert így *együtt*, összegyűjtve irodalmunk szocialista vonulatát mutathatják be. Ezáltal lett aktuális is. Nemcsak azzal, hogy ma élő íróink is helyet kaptak benne, hanem még inkább azzal, hogy napjaink irodalmának legjelentősebb, legerősebb gyökereit tárja fel.

A kötet megszerkesztése avatott kézre vall. Illés László munkáját legjobban Szabolcsi Miklós József Attila tanulmányából vett idézettel jellemezhetjük:

„Ha magunkévá tesszük azt az elvet, hogy a szocialista irodalom nem azonos a kommunista párt tagjai által művelt irodalommal, hanem annál tágabb fogalom; hogy nem a szervezetszerű párthoz tartozás, hanem a művek eszmeisége tesz valakit szocialista íróvá...”

Ennek az elvnek az alapján került be — nagyon helyesen — a kötetbe Varga József Ady és a szocializmus kapcsolatát tárgyaló tanulmánya (*Ady és a szocializmus*), továbbá még néhány író portréja, kik pályájuk egy-egy szakaszában voltak szorosabb kapcsolatban a szocializmussal.

Eppen ez a helyes szerkesztési elv veteti fel velünk azt a problémát, hogy nem lett volna-e célszerű, ha Varga József a Népszavában lefolytatott Ady-vitát is tárgyalja néhány szóval. Ennek a vitának a tanulságai mutatják a legvilágosabban azt, hogyan emelkedett a szocializmusnak mint eszmének lírai kifejeződése új magasztalokra, hogyan és mennyivel lépte túl Ady kora szociáldemokrata lírikusait, s lehetett a szocializmus első és legegységesebb magyarországi megvalósítója.

Nem lenne szerencsés vállalkozás, ha e tanulmányoktól valamiféle eleve eltökélt, külsődleges „egységet” kérnénk számon. Nemcsak s nem is elsősorban az egyes szerzők egyénisége, stílusa miatt, hanem — s ez a fontosabb — az egyes, meg tárgyalásra kerülő írói életművek különbözősége miatt. Az előbb említett Ady-tanulmány pl. az életműnek csak egy problémáját volt hivatott tárgyalni, mások teljes portrét adnak, ismét mások pl. élő íróinkról (Darvas József, Benjámin László, Fábry Zoltán, Hidas Antal, Lengyel József) — a dolog természetéből következően — befejezetlen portrét.

Némely tanulmányok szerzői gazdag szakirodalomra támaszkodhattak, mások viszont teljesen járhatlan utakon voltak kénytelenek haladni (Kabos*Ernő Révész Béla tanulmánya), vagy pedig egy számszerűségében gazdag, de igen ellentmondásokkal teli szakirodalom alapján kellett megnyugtató szintézist teremteniök (Béládi Miklós Kassák tanulmánya). S akadt olyan távolról sem kis feladat, mint a Szabolcsi Miklósé, akinek 30 oldalon kellett összefoglalnia József Attila életművét.

Más és más feldolgozást követelt tehát az elvégzendő munka. S az egyes szerzők a maguk területén s a maguk módján e feladatnak meg is feleltek.

A kötet elsősorban eredményeivel hívja fel magára a figyelmet. Egy-két vitatható problémát azonban nem árt talán megemlítenünk. Az első a kötet helyes szerkesztési eljárása vetteti fel. Nagyon helyes, hogy nemcsak szépirok, hanem kritikuskok is bekerültek a kötetbe (Fábry Zoltán, Révai József, Bálint György, Gaál Gábor). Nem lett volna-e hasznos, ha ezen a vonalon haladva besorolásra kerül néhány, a magyar szocialista irodalom általános elvi kérdéseit tárgyaló tanulmány is? (Elsősorban Szabolcsi Miklós és Illés László idevonatkozó munkáira gondolhatunk.) Jóllehet az „egységes arcképvázlat jelleg” csorbát szenvedett volna, de ezek a tanulmányok összefogták, rendszereztek volna, irodalomtörténeti háttérrel teremtettek volna mögöttük. S többre tarthatjuk

az ismeretek megközelítő teljességét mindenfajta szerkesztési elvnl.

Másik vitatható probléma: Nem lett volna-e helyes legalább egyetlenegy tanulmány erejéig bemutatni a századforduló szocialisztikus líráját? Igaz, ez a Csizmadia Sándor nevével fémjelzett irányzat Ady fellépésével elvesztette jelentőségét, vakvágányra futott, s nem vált táplálójává a későbbi magyar szocialista lírának. De a szocializmus

mint téma, mégiscsak ebben a csoportban jelentkezett először, elhanyaglásuk pedig napjainkig szóló tanulságokat hordoz magában.

E kötet megjelentetése mindenképpen szép eredmény, s további hasonló jellegű kiadványok elkészítésére indít.

Bessenyei György

A CENZÚRA ÁRNYÉKÁBAN

Válogatta, szerkesztette, előszóval és összekötő szöveggel ellátta: Markovits Györgyi és Tóbiás Áron. Bp. 1966. Magvető K. 798 l.

Olvasmánynak is rendkívül izgalmas ez az igen tanulságos dokumentumkötet, amely a két világháború közötti időszak irodalmi pereinek válogatott anyagát, a cenzúrával, a sajtószabadság problematikájával kapcsolatos rendelkezéseket, valamint az e témakörbe vágó írói emlékezéseket, elvi cikkeket foglalja jól áttekinthető egységbe. A könyv felépítése, szerkezete — témakörének megfelelően — hármas tagozású, s mindhárom részben kronologikus sorrendben követve a történelem hullámzó menetét, más-más módon (rendeletek, nyomozati anyagok, periratok, betiltott versek, írói tiltakozások sokaságával) bizonyítja ugyanazt: a szellem emberének kiszolgáltatottságát az úri Magyarország törvényes rendjében, és hogy az üldözött gondolatok hogyan törnek mégis felszínre, igazolva Marxnak a cenzúráról írt megállapítását, hogy az „nem éri el azt, amit akar, és nem akarja azt, amit elér...”. Mert a kötet anyaga, hol dokumentumokkal, hol pedig az értékes és jól tájékoztató összekötőszövegbe építve, ezt az ellentétesre forduló „eredményt” is érzékelteti: a perbefogott írók eszmélésének útját, magatartásának mind harcosabbra fordulását a korlátolt ostobaság és a hivatalos rangra emelt rosszindulat nyomása alatt.

A könyvben felsorakoztatott íróknak a polgári progresszió harcosaitól a „népi” írókon át a szocialista forradalmárokig terjedő sokrétűsége már magában is imponáló: József Attila és Illyés Gyula, Babits Mihály és Gábor Andor, Móricz Zsigmond és Kassák Lajos, Radnóti Miklós és Nagy Lajos vagy Hatvany Lajos és Bálint György állásfoglalásai kellőképpen jelzik a különböző szándékok és irányzatok között átívelő egységet az írói szabadság védelmében. Igaz, az irodalomtörténetírásnak olykor az itt dokumentált anyagnál mélyebbre kell hatolnia, ha az egyes írói magatartások indítékainak sajátosabb magyarázatát kívánja

adni, ám Markovits Györgyi és Tóbiás Áron könyve e további kutatómunkához is jó eligazítást nyújt.

Ugyancsak imponálóan gazdag a forrásoknak az a sokasága, amelyből tíz évi szorgalmas kutatómunkával gyűjtötték egybe — és válogatták ki — a könyv törzsanyagát. Egykori rendőrségi és ügyészségi irattárak különböző levéltárakba és archívumokba elkerült sokévi anyagának átvizsgálása, hazai és emigrációs (legális és illegális) lapok tucatjainak szoros átböngészése, továbbá az egykori események ma is élő részeseinek, tanúinak személyes megszólaltatása — és a módszerek sokféleségéből született sikeres egység — tette lehetővé a cenzúra és a cenzúra elleni harc e negyedszázados történetének rekonstruálását. Ezt azért is kívánjuk itt hangsúlyozni, mert napjainkban nemegyszer észlelhető a jól megalapozott tudományos munka egyik alapvető feltételének, az irodalmi, irodalomtörténeti dokumentumok feltárásának és közzétételének bizonyos fokú lebecsülése. Holott a valósággal adekvát elvi következtetések csak a tények — a kelően feltárt valóságselemek — részeitől építhetők fel, illetve csak az így épültek válhatnak tudományosan hiteles alkotásokká. Persze igaz, a kutató nem állhat meg a tények és adatok pusztá felsorakoztatásánál, amint-hogy *A cenzúra árnyékában* sem csupán rekonstruál és dokumentál: a kötet egészéből — az összekötőszövegekből és a közzétett anyagok sorából — egy, a cenzúra és az írói szabadság küzdelmének a két világháború közötti történetét leíró, problémakörét elvileg összefoglaló monográfia váza sejjik fel.

Éppen e további munka érdekében szeretnénk néhány kisebb kiegészítő megjegyzést tenni. Az 1919/20-ban hozott sajtószabadságot sújtó rendeletek az ellenforradalmi fehérterror légkörében fogantak, az ellenük vétőket nemegyszer a kormány